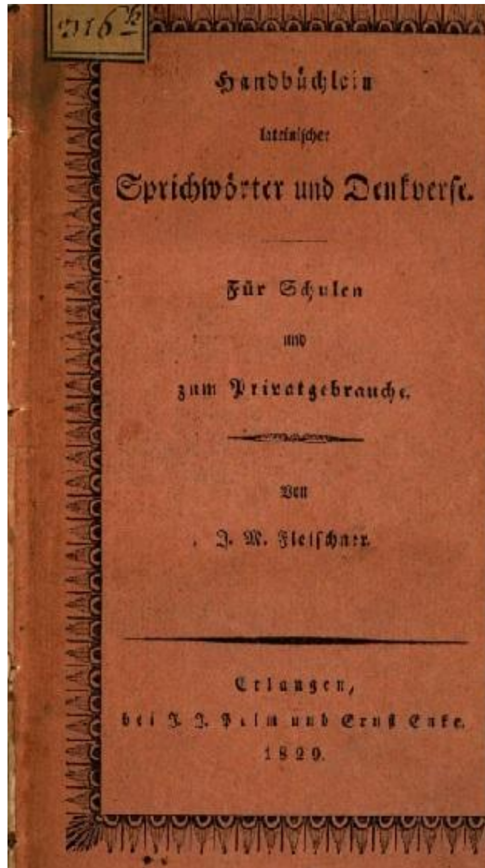

JOHANN MICHAEL FLEISCHNER

HANDBÜCHLEIN LATEINISCHER SPRICHWÖRTER UND DENK-VERSE. FÜR SCHULEN UND ZUM PRIVATGEBRAUCHE.

HANDBOEKJE MET LATIJNSE SPREEKWOORDEN EN GEZEG-DEN. VOOR SCHOLEN EN VOOR PRIVÉGEBRUIK.

1 8 2 9

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl
www.archive.org

23 oktober 2017

INHOUD

BRON

Erlangen, 1829

http://www.zvdd.de/dms/load/met/?PPN=urn%3Anbn%3Ade%3Abvb%3A12-bsb10585911-0

http://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb10585911.html

Bayerische StaatsBibliothek

INLEIDING VAN DE VERTALER

Een apart verschijnsel is, dat het titelblad van het boek herhaald wordt aan het begin van de feitelijke tekst, doch met een uitbreiding van de tekst van het titelblad.

Tot Les 44, nr. 431 wordt eerst het Latijn gegeven, daarna de vertaling. Vanaf nr. 431 is het omgekeerd.

De vertalingen zijn dikwijls zeer vrij. Een paar voorbeelden:

nr. 295 (niettemin zeer geslaagd):
"*Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdin.*
- Van de regen komt men in de drup."

Waarbij verwezen is naar de twee zeemonsters Scylla en Charibdis, waar tussendoor Odysseus moest zien te varen zonder vermorzeld, c.q. neergezogen te worden.

nr. 435:
"- Er is één God.
Qui negat, esse Deum, spectet modo sidera coeli:
Sidera qui spectat, non negat, esse Deum."

nr. 436:
"- Christus, uw begeleider.
Si tibi Christus adest, tibi fiet aranea murus;
Si tibi Christus abest, tibi murus aranea fiet."

Op bepaalde locaties staat het Latijn op meer dan één regel, en is niet goed te zien of de zin daar doorloopt, of dat er een nieuwe spreuk volgt.

Ik vraag mij af, wat het nut is om leerlingen een Latijns spreekwoord zo vrij te laten vertalen, dat slechts de geest en niet de letter wordt gevolgd. Zij hebben immers het meeste belang bij een letterlijke beheersing van het Latijn, waar vanuit vervolgens een idiomatische uitleg binnen de eigen taal alles tot een soepele vertaling maakt. Uiteraard zo veel mogelijk met behoud van het origineel. Op zich onderkent de auteur dit ook, want in zijn voorwoord wijst hij nog op het volgende: “Hierop late hij [de leraar; RM] door de leerlingen de grammaticale constructie maken naar de bekende regels, daarbij de eventueel weggelaten - doch voor het betere begrip vereiste - woorden aanvullend, en leide hij daardoor naar de eenvoudige, woordelijke, doch juiste Duitse vertaling.”

Bij de vertaling is aangesloten bij wat het Duitse origineel vermeldt, met hooguit hier en daar een kleine aanpassing.

De aansporingen binnen de spreekwoorden werden door de auteur soms wel, soms niet voorzien van een uitroepteken.

Ruud Muschter

SUBTITEL

Handboekje
van zorgvuldig uitgekozen
Latijnse
spreekwoorden en gezegden,
met
toepasselijke Duitse vertaling.
In tweeënvijftig,
van lichtere naar zwaardere overgaande,
lessen.

Voor scholen
en
voor privégebruik.

Door
J.M. Fleischner,
koninklijk pastoor te Grosselfingen im Ries.

Erlangen,
J.J. Palm en Ernst Enke
1829.

OPDRACHT

Aan de
geliefde[1] koninklijke leraar aan het gymnasium,
de heer
dr. Eucharius Ferdinand Christian,
Oertel,
in Ansbach,
zijn
vroegere leraar,
met innige dank
voor
zovele bewijzen van liefde en vriendschap,
opgedragen

door de schrijver.

[1] “quieseirten”.

VOORWOORD

Voor het feit dat het oefenen van doelmatig uitgekozen Latijnse spreekwoorden en gedenkverzen voor leerlingen van groot nut is, zal de samensteller van het voorliggende werkje geen bewijs leveren, aangezien naar zijn mening de kwestie voor zich spreekt. Slechts over de vereiste eigenschappen van zulk een verzameling, wanneer die als doelmatig en bruikbaar moet verschijnen, veroorlooft hij het zich, rekening houdend met datgene wat in deze kwestie reeds geschied is, zijn inzichten mede te delen.

Wij bezitten weliswaar allerlei verzamelingen van Latijnse spreekwoorden en gedenkverzen uit allerlei tijden en onder allerlei zeden en constellaties, doch wie ze nauwkeurig onderzoekt, zal bevinden, dat ze zich meestendeels zowel qua inhoud als naar vorm, er niet goed toe eigenen om de leerlingen tot handboek te kunnen dienen.

In de regel bevatten zeer vele van hun spreekwoorden gedachten, levensbeschouwingen, opwekkingen, die geheel buiten de kring van de leerlingen liggen, of die de luidste immoraliteiten onder een soort schijn van deugd uitspreken, of door tweeduidige toespelingen en schunnige grappen het zaad van onreine lucht in het onbedorven jongerengemoed uitstrooien. Dikwijls is ook het geval, dat door een mate van waardeloosheid het eventueel nog bruikbare verdrongen wordt. Wat verder hun vorm betreft, kan in het voortgaan een aangemeten volgorde van het lichtere naar het moeilijkere aangehouden worden, vooral daar waar de spreekwoorden alfabetisch of onder een algemene rubriek naar hun hoofdinhoud zijn samengesteld. Tot slot is er hetzij geen Duitse vertaling aan ze toegevoegd, of waar dat wel het geval is, verschijnt die deels verouderd, deels door wijdsprakig omschrijven verwaterd en is de vaak zo belangrijke korte basisgedachte onkenbaar gemaakt.

Moet echter een verzameling Latijnse spreekwoorden en gedenkverzen voor leerlingen doelmatig zijn, dan moet ze naar de mening van de auteur de volgende eigenschappen qua bedoeling, inhoud en vorm in zich verenigen.

1) De spreekwoorden mogen beslist niets gemeens, aanstootgevends en onzedelijks bevatten, doch moeten gelijkmatig en passend inwerken op de vorming van het verstand en de hersenen. Daarbij mogen echter ook diverse van die, welke algemeen in de volksmond en het begripsvermogen van de leerlingen passend zijn - en hun ook reeds ten dele bekend, doch die slechts in bepaalde mate waar zijn, en derhalve geen algemene geldigheid hebben - niet worden overgeslagen. Wel moeten ze eerst door zorgvuldige en passende uitleg door de leraar de passende waardering verkrijgen.

2) De spreekwoorden moeten in een edele spraak uitgedrukt zijn; de passende opklimming van het gemakkelijkere naar het moeilijkere in acht nemen; in aangename, het leren vergemakkelijkende partjes worden ingedeeld; en in krachtige, Duitse vertaling of door zinsverwante Duitse spreekwoorden weergegeven zijn. Bij gedenkverzen zou het ook al toereikend kunnen zijn, wanneer de basisgedachte met weinig woorden Duits wordt aangeduid.

Dat zijn dan ook de vereisten die ik bij het uitwerken van het voorliggende handboekje mijzelf gesteld heb. Of ik evenwel deze mij voorgehouden doelen nabij ben gekomen, of verre ben gebleven, dat mogen menselijke beoordelaars aan de arbeid ontnemen. Tegelijkertijd mogen zij echter ook geloof hechten aan de oprechte verzekering, dat mijn wil redelijk was, en dat de oplossing van deze opgave bij de eerste aanblik veel gemakkelijker schijnt, dan ze bij verdere bewerking en verdeling van de stof werkelijk wordt. Intussen hoop ik niettemin, dat mijn verzameling spreekwoorden bij alle te verwachten tentoonstellingen in essentie niet zonder gunstig succes kan worden gebruikt, en dat de leraar ze in velerlei opzichtingen zeer nuttig kan maken. Hierover echter veroorloof ik het mij, in

het navolgende mijn opmerkingen en wenken uit te spreken en naar believen aan de deskundigen ter toetsing voor te leggen.

Zonder andere leerobjecten te verkorten of te denigreren, zal namelijk de leraar wekelijks vast wel gemakkelijk een uur kunnen winnen, om daarin telkens een les aan deze spreekwoorden tot het onderwerp van zijn onderricht te maken. Staat het bevattingsvermogen van zijn leerlingen niet toe, dat in de loop van een jaar de 52 lessen voltooid worden, dan zal hij zelf een bepaalde les tot het doel van zijn cursus verkiezen, en de voor zijn leerlingen geëigende, vooraanstaande spreekwoorden in een zodanige indeling brengen, dat iedere week, de vakantieperiode niet uitgesloten, zijn bepaalde opgave verkrijgt. Het zou echter wel te wensen zijn, dat daarbij iedere leerling het boekje in handen heeft, opdat niet door het dicteren van de spreekwoorden te veel tijd verloren gaat.

Heeft de leraar nu op zulk een wijze zijn stevige aanpak aangeduid en de spreekwoorden passend verdeeld, zo late hij in ieder uur de - acht dagen voordien - reeds opgegeven les door zijn leerlingen met zorgvuldige inachtneming van de omvang der Latijnse vocalen luid voorlezen. Dat in het boekje zelf in de belangrijkste gevallen de lengte (met ā) en het korte (met ă) is aangeduid, zal de leerling zeer te hulp komen.[2] Waar in een school nog geen Latijnse versen gelezen worden, doch waar wel de kennis en het bevattingsvermogen van diverse leerlingen het toestaan, kan daarbij voorlopig reeds in het algemeen opmerkzaam worden gemaakt op de versen en hun van het proza afwijkende leeswijze, gelet op de benadrukking van de afzonderlijke lettergrepen.

Na afloop van het lezen, vrage de leraar naar de betekenis (alsook naar andere grammaticale eigenaardigheden) van de afzonderlijke woorden, waarover de leerlingen thuis kennis moeten hebben verworven. Waar evenwel hun hulpmiddelen of kennis niet toereikend zijn, daar helpe de leraar, daar corrigere

[2] In deze vertaling is afgezien van de opname van deze bijzondere tekens, en zijn ze telkens sec weergegeven.

en voltooie hij de voorbereiding. Hierop late hij door de leerlingen de grammaticale constructie maken naar de bekende regels, daarbij de eventueel weggelaten - doch voor het betere begrip vereiste - woorden aanvullend, en leide hij daardoor naar de eenvoudige, woordelijke, doch juiste Duitse vertaling (die eveneens door de leerlingen thuis zou kunnen worden opgeschreven). Komen in het Latijn dichterlijke uitdrukkingen voor, dan make hij daarop opmerkzaam dat deze slechts aan de dichters zijn toegestaan, en door hen niet mogen worden nagebootst. Hij tone hun echter ook, op welke wijze men zich in plaats daarvan in proza moet uitdrukken.

Nu late hij door de leerlingen een vergelijking opstellen van hun vertaling met die welke bij het boekje gegeven is, en make hen op de eventueel plaats vindende, wezenlijke afwijkingen opmerkzaam, hoofdzakelijk bij de spreekwoorden die in het Duits niet woordelijk, doch slechts bij benadering als spreekwoorden kunnen worden weergegeven, en tone de oorzaak van deze afwijkingen door precieze uitleg van de inhoud. Deze belichte hij naar gelang van het bevattingsvermogen van zijn leerlingen en na onderzoek van de omstandigheden, hetzij uit de zeden en gebruiken van de oudheid, hetzij uit de mythologie of de geschiedenis, of uit de fabel, of uit gebeurtenissen en verschijnselen der natuur of van het mensenleven. Met name betone hij veel zorgvuldigheid bij de afweging van diverse uitgesproken levensbeschouwingen en ervaringen, en ook van diverse levensregels en begripsleren. Hij vergelijke ze met de serieuze vereisten der moraal, en tone zijn leerlingen wat algemene geldigheid heeft en wat slechts gedeeltelijk, slechts in afzonderlijke verhoudingen als waar en geldend naar voren komt. Hij zegge hun telkenmale waar dat nodig is: “Dit spreekwoord hoort men dikwijls in de wereld, doch het is de lokstem van een vijand die tot het kwade wil verleiden. Volg niet, wanneer die zich ook op u richt!” Uit een dergelijke handelwijze kan een passende begripsbeoefening voor de leerlingen voortkomen, vooral wanneer de leraar ook vaker de

gelegenheid aangrijpt om zulk een half waar spreekwoord, et cetera, naar de maatstaf van de krachten van zijn leerlingen, tot een uitvoeriger beoordeling in bijzondere schriftelijke werken op te geven. Dit leeronderwerp kan dan echter ook nog, omdat het zozeer in het leven ingrijpt, als geweldig onderwijsmiddel voor het hart werkelijk zegerijk uitwerken. In beiderlei verhoudingen kunnen tegelijkertijd herhaalde verwijzingen van de leraar naar treffende bijbelspreuken van groot belang zijn. Ook moet nooit worden nagelaten om te wijzen op spreekwoorden die precies het tegendeel beweren van eentje dat net besproken wordt.

Zou de leraar bovendien nog vaak de gelegenheid te baat nemen om met enkele passende spreekwoorden (onder vergelijking met, en eveneens aanwenden van andere verwante zinnen) moraal te verbinden met voorbeelden, en wel zo, dat hij passende vertellingen zo kort mogelijk hetzij zelf mededeelt, of zijn meer geoefende leerlingen tot eigener mededeling opwekt, dan kan hij van een blijvende indruk des te meer verzekerd zijn.

Zal nu na het in acht nemen van de tot nu toe uitgesproken wenken uiteindelijk ook nog worden toegezien op het zorgvuldig uit het hoofd leren der spreekwoorden, dan verkrijgen de leerlingen uit een veld, dat tot nu toe zo dikwijls hetzij door verwaarlozing geheel braak had gelegen, of door gewetenloze verzorging doornen en distels heeft gedragen, een kostelijk gave van edele vruchten voor het leven, en genoeg toereikend blijvend tot aan het einde.

Op zulk een wijze zouden naar de mening van de auteur de spreekwoorden in Latijnse studie- en voorbereidingsscholen, wellicht hier en daar ook nog in de laagste gymnasiale klassen - en vanzelfsprekend overal in het bijzonder rekening houdend met de kennis en vaardigheden van de leerlingen - behandeld moeten worden. Zij moeten steeds letten op de vorm, doch tegelijkertijd ook de geest leren kennen en waarderen die er uit spreekt. Want, strikt genomen, vormen overal de spreekwoorden het compendium van de praktische volksfilosofie. Deze te

leren kennen, blijft evenwel de opgave voor iedereen die ooit onder mensen wil optreden en werken.

De auteur heeft nu hiermede zijn wenken tot het gebruik van het voorliggende boekje naar zijn overtuiging uitgesproken. Hij verklaart dat echter niet tot maatstaf, daar iedere verstandige leraar zich sowieso reeds op zijn eigen manier inspant voor het beste van de aan hem toevertrouwde school. Slechts hierom heeft hij[3] het gedaan, om aan te sporen tot het gelijkstrijken van de uiteenlopende inzichten hierover, en - waar mogelijk - om ervoor te zorgen dat deze leeronderwerpen daar waar het tot dusverre niet geschied is, de aan hen met recht toekomende plek op geëigende wijze wordt ingeruimd. Welwillende, uit liefde voor de goede zaak medegedeelde opmerkingen en kritieken kunnen daarom de schrijver niet anders dan gewenst toeschijnen, en zullen zeker ook met de redelijkste dank worden opgenomen, hoewel de beschimpingen door afzonderlijke kwaadwillenden niet in ogenschouw worden genomen, want dezen schanden slechts zichzelf.

Aangezien overigens de uiteenlopendste bronnen van dit bewerkte onderwerp toch al aan de deskundigen bekend zijn, doch voor de schooljaren de vermelding ervan waardeloos schijnt, mag men het de schrijver niet euvel duiden dat hij ze niet genoemd heeft. Hij heeft reeds lange tijd zowel voor zichzelf als ook voor zijn eerdere leerlingen overal verzameld waar het maar doelmatig te vinden was. Als zodanig leek hem dat ook, wat nog uitdrukkelijk wordt opgemerkt, de inhoud van les 52, die vast wel door menig leraar gaarne wordt aangewend om de scherpzinnigheid van zijn leerlingen bij de interpunctie, constructie en vertaling te oefenen.

En zo mogen dan de leraren en het bestuur in de scholen hun bevallige oogmerk op het voorliggende handboekje met Latijnse spreekwoorden richten, en wanneer zij na ingesteld onderzoek het verdienstelijk achten, omwille van de goede zaak het hunne tot aanbeveling ervan welwillend bijdragen.

---

[3] Lees: de auteur.

De fraaie typografische uitvoering, de correcte druk, benevens de lage winkelprijs van de zijde van de heren uitgevers, kunnen het beoogde gebruik van dit boekje tot aanbeveling streken.

Tot slot wordt nog opgemerkt, dat in de loop van dit jaar door dezelfde auteur ook een bijzonder uitlegboekje voor deze spreekwoordenverzameling - voor privégebruik -, zal verschijnen, en wel allereerst voor diegenen die bij geringere spraakkennis en kennis ter zake, en zonder leraar, zich eveneens gaarne met dit onderwerp vertrouwd zouden willen maken.

Pastoor Fleischner,

Grosselfingen, bij Nördlingen,
21 mei 1829.

ERRATA

Voor het gebruiken van dit boek behoren de volgende achter-gebleven drukfouten te worden verbeterd.

Spreekwoord 216. In plaats van ‘poenit et’, leze men ‘poenitet’.
Spreekwoord 313. In plaats van ‘placant’, leze men ‘calcant’.

DE TEKST

Les 1.

1.
Sursuum corda!
- Wij heffen het hart naar God!

2.
Plus ultra!
- Steeds verder.

3.
Suum cuique!
- Ieder het zijne!

4.
Festina lente!
- Haast u langzaam.

5.
Errare humanum (est).
- Dwalen is menselijk.[4]

6.
Hora ruit.
- De tijd vergaat.

7.
Carpe diem!
- Benut de tijd!

---

[4] Zie ook nr. 262.

8.
Brevitas delectat.
- Kort en goed verheugt iedereen.

9.
Beati possidentes (sunt).
- Wel diegene die het reeds heeft.
- Het ‘heb ik’, is beter dan het ‘had ik’.

10.
Varietas delectat.
- Afwisseling bereidt vreugde.

Les 2.

11.
Principiis obsta!
- Onderdruk de laster in zijn ontstaan.
- Sidder voor de eerste pas.

12.
Omnia cum Deo.
- Alles met God.

13.
Soli Deo gloria.
- God alleen de eer.

14.
Ora et labora.
- Bid en werk.

15.
Aurora Musis amica.
- Morgenstond heeft goud in de mond.[5]

16.
Omne principium grave.
- Alle begin is moeilijk.

17.
Amor docet musicam.
- Lust en liefde voor één ding, maken iedere moeite gering.[6]

18.

---

[5] Zie ook nr. 395.
[6] Zie ook nr. 357.

Labor vincit omnia.
- Inspanning overwint alles.

19.
Dum spiro spero.
- Zolang ik leef, hoop ik.

20.
Sine cortice nata!
- Wees zelfstandig!
- Span je eigen krachten aan.

Les 3.

21.
Dic, cur hic?
- Gedenk uw bestemming.

22.
Virtus gloriam parit.
- Deugd brengt roem.

23.
Labores pariunt honores.
- Werk brengt eer.

24.
Usus magister optimus.
- Oefening is de beste leermeester.[7]

25.
Instantia mater doctrinae.
- Volhardende moeite is de moeder der geleerdheid.

26.
Artificem commendat opus.
- Het werk looft de meester.

27.
Finis coronat opus.
- Eind goed, alles goed.

28.
Acti labores jucundi.
- Na gedane arbeid is het goed rusten.

[7] Zie ook nr. 318.

29.
Consuetudo altera natura.
- Gewoonte wordt tot een tweede natuur.

30.
Honos habet onus.
- Waarde heeft benauwenis.

Les 4.

31.
Nosce te ipsum.
- Leer uzelf kennen.

32.
Inspice te ipsum.
- Trek jezelf bij de neus.
- Keer eerst voor uw deur.

33.
Sustine et abstine.
- Lijd en mijd.

34.
Asinus ad lyram (est).
- Hij gedraagt zich als de ezel bij het luitspel.

35.
- *Omne nimium nocet.*
- *Ne quid nimis!*
- Al te veel is ongezond.
- Houd maat in alle dingen.

36.
Otia dant vitia.
- Ledigheid leert veel kwaads.[8]
- Ledigheid is het begin van alle ondeugd.

37.
Ignavis semper feriae (sunt).
- Luiaards hebben altijd vakantiedagen.

---

[8] Zie ook nr. 209.

38.
Otia non ditescunt.
- Een luie hand wordt niet rijk.

39.
Omne rarum carum.
- Al het zeldzame is duur.

40.
Tempus est pretiosissimum.
- De tijd is edel.

Les 5.

41.
Sola virtus nobilitat.
- Slechts deugd geeft de ware adel.[9]

42.
Virtus sudore paratur.
- Slechts door moeite en zweet verwerft men zich de deugd.

43.
Natura paucis contenta (est).
- De natuur is met weinig tevreden.

44.
- *Facit fastidium copia.*
- *Satietas fastidium parit.*
- Overmaat schept afkeer.

45.
Nemo placet omnibus.
- Alle mensen recht te hebben gedaan, is een kunst die niemand beheerst.

46.
Magnum vectigal parsimonia (est).
- Spaarzaamheid is een grote opgave.

47.
Avarus semper eget.
- De gierigaard blijft immer arm.

---
[9] Zie ook nr. 244.

48.
Ira furor brevis (est).
- De toorn is slechts een korte razernij.

49.
Pax optima rerum (est).
- De vrede is het kostbaarste kleinood.

50.
Gratia gratiam parit.
- Een goed woord vindt een goede plek.

Les 6.

51.
Dies diem docet.
- De ene dag leert de andere.
- Komt tijd, komt raad.

52.
Aetate reddimur prudentiores.
- Men wordt steeds verstandiger.

53.
Nemo nascitur artifex.
- Niemand wordt als meester geboren.
- Er is nog geen meester uit de hemel gevallen.

54.
Artes discuntur peccando.
- Bij het leren maakt men allerlei fouten.
- Iedereen moet leergeld betalen.

55.
Ars perficit naturam.
- Oefening en kunst maken de meester.

56.
Multa docet fames.
- De honger leert velerlei kunsten.

57.
Paupertas excitat artes.
- Armoede maakt vindingrijk.

58.
Ars optimum viaticum (est).
- Kunst en wetenschap vormen de beste proviandkosten.

59.
- *Necessitas non habet legem.*
- *Necessitas caret lege.*
- Nood kent geen gebod.
- Moeten is een zware boete.

60.
Ingens telum necessitas (est).
- Nood breekt ijzer.

Les 7.

61.
Patientia vincit omnia.
- Met geduld overwint men alles.

62.
- *Similis simili gaudet.*
- *Aequalis aequalem delectat.*
- Gelijk en gelijk gaan gaarne samen.[10]

63.
Suum cuique pulchrum (est).
- Eenieder bevalt het zijne goed.

64.
Propria laus sordet.
- Eigen lof stinkt.[11]

65.
Noli me tangere.
- Laat mij met rust.
- Bekommer je niet om mij.

66.
Venter caret auribus.
- Een lege maag laat zich niet met woorden spijzigen.

67.
Hic haeret aqua.
- Daar gaat het mis.
- Daar staan de ossen tegen de berg.

---

[10] Zie ook nrs. 184 en 359.
[11] Zie ook nr. 319.

68.
Experto crede Ruperto.
- Geloof diegene die de ervaring zelf heeft opgedaan.

69.
- *Quae nocent, docent.*
- *Nocumenta sunt documenta.*
- Door schade wordt men wijs.[12]

70.
Facit experientia cautos.
- Ervaring maakt voorzichtig.
- Een gebrand kind vreest vuur.[13]

[12] Zie ook nr. 102.
[13] Zie ook nr. 498.

Les 8.

71.
Omnium rerum vicissitudo.
- Ieder ding duurt zijn tijd.
- Verandering is overal.

72.
Post nubila Phoebus
(sol apparet).
- Na regen volgt zonneschijn.
- Na leed komt vreugde.[14]

73.
Post gaudia luctus.
- Na vreugde volgt leed.

74.
In utrumque paratus (esto).
- Wees op geluk en ongeluk bedacht.

75.
Serviendum est tempori.
- Schik je naar de tijd.
- Hang de mantel naar de wind.

76.
Flamma fumo proxima (est).
- Waar het rookt, is het vuur niet meer ver weg.
- Voordat het breekt, kraakt het.

---

[14] Zie ook nr. 373.

77.
Vitae finem specta.
- Denk aan uw einde.

78.
Amicorum bona communia (sunt).
- Goede vrienden moeten elkander helpen.

79.
Proximus egomet mihi (sum).
- Ik ben mijzelf het naast.
- Het hemd is mij nader dan de rok.

80.
Manus manum lavat.
- De ene hand wast de andere.
- De ene gunst is de andere waard.

Les 9.

81.
Nox nemini amica (est).
- De nacht is niemands vriend.

82.
Occasio facit fures.
- Gelegenheid maakt dieven.

83.
Lupus in fabula.
- Wanneer men de wolf noemt, komt hij aangerend.

84.
Hannibal ante portas (est).
- Het gevaar staat voor de deur.

85.
Hinc illae lacrymae.
- Dat heb je ervan!
- Daar ligt de hond begraven.

86.
Nihil sine causa (fit).
- Niets zonder oorzaak.
- Alles heeft zijn reden.

87.
Pauper ubique jacet.
- De arme wordt overal veracht.

88.
Adhuc coelum volvitur.

- De oude God leeft nog.

89.

Tempus omnia revelat.

- Alles wordt openbaar.

- Er is niets zo fijn gesponnen, of het komt uiteindelijk aan het licht.

90.

Gloriam praecedit humilitas.

-Voordat men tot eer komt, moet men lijden.[15]

---

[15] Zie ook nr. 323.

Les 10.

91.
Suus cuique mos.
- Eenieder heeft zijn eigenheden.
- Landelijk, zedelijk.[16]

92.
Ovem lupo commisisti.
- Ge hebt de bok tot tuinman gemaakt.

93.
In vino veritas (est).[17]
- Dronken mond spreekt uit hartengrond.

94.
- *Munera placant homines.*
- *Pecuniae obediunt omnia.*
- Geld regeert de wereld.

95.
Vestis virum facit.
- Het kleed maakt vaak de man.

96.
Optimum condimentum fames (est).
- De honger is de beste kok.

97.
Ignoti nulla cupido (est).
- Wat men niet kent, eert men niet.
- Wat ik niet weet, windt mij niet op.

[16] Zie ook nr. 462.
[17] Lees: ‘De waarheid is in de wijn’.

98.

- *Ante pilos sapis.*
- *Imberbis doces senes.*
- Het ei wil slimmer zijn dan de hen.[18]
- Gij hoort (uit louter slimheid) het gras groeien.

99.

Sero venientibus ossa.
- Wie niet op het juiste moment komt, moet nemen wat overblijft.

100.

Donum ne contemseris.
- Een gegegen paard kijkt men niet in de mond.

---

[18] Zie ook nr. 128.

Les 11.

101.
Figulus figulum odit.
- Een handwerker benijdt de andere.[19]

102.
Eventus stultorum magister.
- Met schade wordt men wijs.[20]

103.
Amici fures temporis.
- Vrienden kosten ons vaak veel tijd.

104.
Oculus animi index.
- Het oog is een verrader van het hart.

105.
Frons animi janua.
- Het voorhoofd is een spiegel van het hart.

106.
Honores mutant mores.
- Ereposten veranderen vaak de gezindheid van de mens.

107.
Veritas odium parit.
- Met de waarheid maakt men zich vaak vijanden.

108.

---

[19] Mogelijk is bedoeld: 'De ene handwerker (...)'.
[20] Zie ook nr. 69.

Unus contra multos.
- Vele honden zijn des schapen dood.

109.
Praesta te virum!
- Wees een man!
- Houd u dapper.

110.
Obsequio retinentur amici.
- Door bevalligheid behoudt men zijn vrienden.

Les 12.

111.
Oratio pharmacum optimum (est).
- Het gebed is de beste artsenij.

112.
Oratio clavis coeli (est).
- Het gebed is de sleutel tot de hemel.

113.
- *Medio tutissimus ibis.*
- *Medium tenuere beati*.
- De middenweg is het beste.

114.
Spes mea in Deo (est).
- Mijn hoop berust op God.

115.
Nulla dies sine linea (sit).
- Leer iedere dag iets nieuws.

116.
Ars longa, vita brevis (est).
- Het leven is kort, doch er valt veel te leren.

117.
Suae quisque fortunae faber (est).
- Eenieder is de smid van zijn noodlot.[21]

118.
- *Juvat cibus post opus.*

[21] Zie ook nr. 285.

- *Fames optime condit omnia.*
- De honger is de beste kok.

119.
Quod differtur, non aufertur.
- Uitgesteld, is niet afgesteld.

120.
Qualis vita, finis ita.
- Zo de levenswandel, zo het levenseinde.

Les 13.

121.
Sic eunt fata hominum.
- Zo gaat het in de wereld.

122.
Hodie mihil, cras tibi.
- Vandaag aan mij, morgen aan u.

123.
Vivit post funera virtus.
- De deugd bestaat wanneer alles vergaat.

124.
Trahit sua quemque voluptas.
- Iedereen heeft zijn eigenheden.
- Iedereen berijdt zijn stokpaard.

125.
Quot capita, tot sensus.
Quot homines, tot sententiae.
- Velerlei hoofden, velerlei gezindten.

126.
Asinus in pelle leonis.
- Veel geschreeuw met niets daarachter.
- Veel wind en weinig wol.[22]

127.
Hic Rhodus (est), hic salta!
- Toon hier uw kunst!
- Op een proeve komt het aan.

[22] Zie ook nr. 342.

128.
- *Ante barbam doces senes.*
- *Ovum prae gallina sapit.*
- Het ei wil slimmer zijn dan de hen.[23]

129.
Ut salutas, ita salutaberis.
- Zoals men in het woud binnenschrijdt, zo schalt het terug.
- Op een groot blok hoort een grote wig.

130.
Audiatur et altera pars.
- Men moet ook de andere partij horen.

[23] Zie ook nr. 98.

Les 14.

131.
Volenti non fit injuria.
- De menselijke wil is zijn hemelrijk.
- Geschiedt ons wat wij begeren, dan mogen wij ons niet beklagen.

132.
Tu te pede metire.
- Strek je naar je dek.
- Schik u naar de omstandigheden.

133.
Male parta, male dilabuntur.
- Zo gewonnen, zo geronnen.
- Zoals gij komt, zo gaat gij weder.

134.
Fide, sed cui? vide.
- Vertrouw, schouw, wie?[24]

135.
Non cuivis dextram injeceris.
- Vertrouw niet iedereen!

136.
- *Canis canem non est.*
- *Lupus lupum non est.*
- De ene schalk helpt de andere verder.[25]
- Geen enkele kraai pikt de andere de ogen uit.[26]

[24] Zie ook nrs. 362 en 448.
[25] Zie ook nr. 365.
[26] Zie ook nr. 365.

137.
Ubi mel, ibi fel.
- In vleierij is valsheid.

138.
Ne sutor ultra crepidam!
- Schoenmaker, blijf bij je leest.

139.
Non omnia possumus omnes.
- Wij zijn niet allen in alle aangelegenheden meester.
- Eenieder begrijpt slechts het zijne.

140.
Artem quaevis terra alit.
- Wie iets geleerd heeft, vindt overal zijn stukje brood.
- Wie iets kan, die beschouwt men als waardevol.
De onbekwame wordt door niemand begeerd.

Les 15.

141.
Homo proponit, Deus disponit.
- De mens bedenkt het, God bestuurt het.

142.
Multis ictibus dejicitur quercus.
- Vele honden zijn des hazen dood.[27]

143.
Barba non facit philosophum.
- De baard maakt nog niet tot een geleerde.
- Ouderdom behoedt niet voor dwaasheid.

144.
Arbores cadunt post folia.
- Geeft men iemand een vinger, wil hij meteen de ganse hand hebben.

145.
Audi multa, loquere pauca.
- Luister veel, spreek weinig.

146.
Si tacuisses, philosophus mansisses.
- Had gij gezwegen, dan was ge met eer weggekomen.

147.
Initium sapientiae timor Domini.
- De vrees voor de Heer is het begin van de wijsheid.

---

[27] Zie ook nr. 193.

148.
Deus otiosis non adest.
- De luien staat God niet bij.

149.
Nemo sorte sua contentus.
- Niemand is met zijn lot tevreden.[28]

150.
Domus propria domus optima.
- Eigen haard is goud waard.[29]

[28] Zie ook nr. 405.
[29] Zie ook nr. 345.

Les 16.

151.
Factum infectum fieri nequit.
- Wat geschied is, kan niet ongedaan worden gemaakt.

152.
Nescit vox missa reverti.
- Een gesproken woord kan niet ongesproken worden gemaakt.[30]

153.
Qualis rex, talis grex.
- Zo de heer, zo de knecht.
- Zo de vorst, zo de onderdaan.

154.
Rem factam stultus cognoscit.
- Na gedane daad weten de narren raad.

155.
Ignem igni ne addas.
- Men moet geen olie in het vuur gooien.

156.
Verba cutem non laniant.
- Een woord is geen pijl.
- Laat de honden blaffen; als ze maar niet bijten.

157.
Bona existimatio pecuniis praestat.
- Een eerlijke naam gaat boven geld en goed.

[30] Zie ook nr. 375.

158.
Cessante causa, cessat effectus.
- Valt de oorzaak weg, dan houdt ook de werking op.

159.
Etiam inter rosas aculei.
- Geen roos zonder doornen.
- Geen lust zonder onlust.

160.
Nulla regula sine exceptione.
- Geen regel zonder uitzondering.

Les 17.

161.
Noli turbare circulos meos!
- Stoor mij niet bij mijn arbeid.

162.
Tamdiu discendum, quamdiu vivas.
- Men moet zijn ganse leven leren.

163.
Non quis, sed quid.
- Het komt er niet op aan wie iets zegt, doch wat gezegd wordt.

164.
Quandoque bonus dormitat Homerus.
- Ook geleerde lieden vergissen zich soms.

165.
Mala herba non perit.
- Onkruid vergaat niet gemakkelijk.

166.
Mali corvi malum ovum (pariunt).
- Slechte vogel, slecht ei.
- Soort laat soort niet los.
- De appel valt niet ver van de stam.

167.
Vox amici, vox Dei.
- De troost en raad van een trouwe vriend komt ons voor als een stem van God.

168.
Mors ultima linea rerum.
- De dood maakt aan alle dingen een einde.

169.
Malum consilium consultori pessimum.
- Ontrouw slaat zijn eigen heren.
- Wie voor anderen een graf graaft, valt er uiteindelijk zelf in.

170.
Cogitationis poenam nemo patitur.
- Gedachten zijn tolvrij.
- Vanwege het denken, kan men niemand ophangen.

Les 18.

171.
Nimia familiaritas parit contemtum.
- Al te grote vertrouwelijkheid brengt haat.

172.
Tandem bona causa triumphat.
- Uiteindelijk moet toch de goede zaak de overwinning behalen.
- Recht moet toch recht blijven.

173.
Per angusta ad augusta.
- Voordat men tot eer komt, moet men voordien lijden.
- Door de benauwdheid der droefheid op naar de luister van de eer.

174.
Venti desituri vehementissime spirant.
- Voordat de winden gaan liggen, blazen ze het sterkst.
- Strenge heren regeren niet lang.

175.
Arcus nimium tensus, frangitur.
- Spant men de boog te zeer, dan breekt hij.
- Spant men de snaren te sterk, dan knappen ze.
- Al te scherp maakt scheuren.

176.
- *Prior tempore, prior jure.*
- *Primus veniens primus molet.*
- Wie het eerst komt, het eerst maalt.

177.

Et formicae sua billis (est).

- Wanneer men op de worm trapt, kromt hij zich.[31]

178.

Testudo intra tegumen tuta.

- Wie een goede verblijfplaats wil hebben, blijve onder zijn dak.

179.

Lingua mentem ne praecurrat.

- Overleg eerst, en spreek dan.
- Overleg vooraf goed, wat de tong moet spreken.

180.

Verecundia juventutis indicium virtutus (est).

- Schaamte en zedigheid der jeugd is een teken van hun deugd.

---

[31] Zie ook nr. 335.

Les 19.

181.
Una hirundo non facit ver.
- Eén zwaluw maakt nog geen lente.

182.
Non uno ictu cadit quercus.
- Met één slag valt geen enkele boom.

183.
Arbore dejecta quivis ligna colligit.
- Waar de boom laag is, zal iedereen er overheen klimmen.
- Wie ter aarde nedervalt, over hem loopt de gehele wereld.

184.
- *Pares cum paribus facillime congregantur.*
- *Malus cum malo colliquescit facile.*
- Gelijk en gelijk gaan gaarne samen.[32]

185.
Proba merx facile emtorem reperit.
- Een goede waar vindt licht zijn koper.

186.
Omne nimium vertitur in vitium.
- Al te veel is ongezond.
- Te weinig en te veel is het doel van alle dwazen, of bederft al het spel

187.
Omne promissum cadit in debitum.
- Belofte maakt schuld.[33]

[32] Zie ook nrs. 62 en 359.

188.
Nihil ab omni parte betaum.
- Er blijft overal wat te wensen over.
- Alles kan van twee kanten worden bekeken.

189.
Verbum Dei manet in aeternum.
- Gods woord blijft in eeuwigheid.

190.
Qui nescit orare, discat navigare.
- Wie nog niet kan bidden, die moet men de zee opsturen.

[33] Zie ook nr. 241.

Les 20.

191.
Nondum omnium dierum sol occidit.
- Het is nog niet alle dagen avond.

192.
Multis fortuna parcit in poenam.
- Wat aan de galg behoort, verzuipt niet in het water.

193.
Ne Hercules quidem adversus duos (sc. feliciter pugnat).
- Daar zou ook een leeuw tekortkomen.
- Vele honden zijn des hazen dood.[34]

194.
Nusquam est, qui ubique est.
- De oude overal en nergens.[35]
- Overal - iets, in het algemeen - niets.
- Dertien handwerkers, veertien bedelaars.[36]

195.
Multum legendum est, non multa.
- Men moet veel lezen, niet van alles wat.

196.
Bis ac ter, quod pulchrum (est).

---

[34] Zie ook nr. 142.
[35] Feitelijk: ‘Hij is nergens, die overal is’. Onduidelijk wat met “der Alte” bedoeld wordt. Vermoedelijk een oude uitdrukking. Zo schreef de componist Karl Ditters von Dittersdorf, 1739-1799, een muziekstuk getiteld ‘Alte Überall und Nirgends’. Zie ook nr. 426.
[36] Het Hoogduits kent ook de uitspraak ‘Dreizehn Handwerker sind vierzehn Unglücke’.

- Alle goede dingen moeten uit drie bestaan.

197.
Plenus venter non discit libenter.
- Een volle buik studeert niet gaarne.

198.
Nihil opertum, quod non reveletur.
- Er is niets zo fijn gesponnen, of het komt uiteindelijk aan de zon.[37]
- De kruik gaat net zo lang naar de bron, tot hij uiteindelijk breekt.[38]

199.
Duabus niti ancoris, bonum est.
- Heb immer een noodhulp gereedstaan; de rug vrij; de achterdeur open.

200.
Fortunam sui cuique mores fingunt.
- Eenieder is de smid van zijn eigen geluk.

[37] Zie ook nr. 331.
[38] Zie ook nr. 331.

Les 21.

201.
A teneris adsuescere multum est.
- Jong gewend, oud gedaan.
- Gewoonte wordt tot een tweede natuur.

202.
Oculi plus vident, quam oculus.
- Vier ogen zien meer dan twee.

203.
Oscitante uno, oscitat et alter.
- Als de een gaapt, gapen de anderen ook.
- Drinkt één gans, dan drinken ze allemaal.
- Eén nar maakt tien narren.

204.
Mala exempla corrumpunt bonos mores.
- Verkeerde voorbeelden bederven de goede zeden.

205.
Colloquia prava corrumpunt bones mores.
- Slechte praatjes bederven de goede zeden.

206.
Vacare culpa, magnum est solatium.
- Een goed geweten is een zacht oorkussen.

207.
Ne Jupiter quidem omnibus placet.
- Ook de lieve God kan het niet iedereen naar de zin maken.
- Alle mensen recht doen, is een kunst die niemand beheerst.

208.

Nullus agenti dies longus est.

- De ijverige verveelt zich nooit.

209.

Nihil agendo male agere discimus.

- Ledigheid leert vele ondeugden.[39]

210.

Vulpes non iterum capitur laqueo.

- Een sluwe vos laat zich niet tweemaal vangen.[40]
- Een kind dat zich gebrand heeft, vreest vuur.

---

[39] Zie ook nr. 36.
[40] Zie ook nr. 240.

Les 22.

211.
De absentibus nil nisi bonum.
- Over afwezigen moet men niet anders spreken dan goeds.

212.
De mortuis nil nisi bonum.
- Over de doden moet men niet anders spreken dan goeds.[41]

213.
Virtute decet, non sanguine niti.
- Uw blik zij niet op geboorte en stand, doch slechts op de deugd gericht.

214.
a) Ut sementem feceris, ita metes.
b) Quod colo aptasti, tibi nendum.
c) Tu quod intrivisti, tibi exedendum.
- Zo uw zaad, zo uw oogst.
- Zo uw arbeid, zo uw loon.
- Wat gij inpropt, moet ge opeten.
- Wat gij aan de rok verbindt, moet ge afspinnen.

215.
Cum duplicantur lateres, venit Moses.
- Wanneer de nood het hoogst is, is de hulp het dichtste bij.

216.
Si poenit et, haud nocet error.[42]

---

[41] Dit is dan ook de juiste weergave. De gebruikelijke zegswijze: ‘Over de doden niets dan goeds’, is foutief. Maar wannéér men over hen spreekt, moet het iets goeds zijn.
[42] Zie de Errata.

- Nimmer doen, is de beste boete.

217.
Optimus orandi magister est necessitas.
- Nood leert bidden.

218.
Beatius est dare, quam accipere.
- Geven is zaliger dan nemen.

219.
Nulla aetas ad discendum sera.
- Men is nooit te oud om te leren.

220.
Alii sementem faciunt, alii metunt.
- Wat de ene zaait, oogst vaak de andere.
- De ene heeft verdriet[43], de andere het genot.

[43] "Verdrusz". Heeft vele betekenissen.

Les 23.

221.
Accipere praestat, quam inferre injuriam.
- Het is beter onrecht te lijden, dan onrecht te doen.

222.
Aliorum medicus, ipse ulceribus scates.
- Gij wilt anderen helpen, en kunt uzelf niet helpen.

223.
Alienos agros irrigas, tuis sitientibus.
- Gij vangt anderen de muizen af, en laat het uwe door de ratten opvreten.

224.
In multiloquio non abest peccatum.
- Bij veel gezwets gaat het niet zonder zonde af.

225.
Canis canistri malus est custos.
- Wie de bok tot tuinman maakt, is slecht af.

226.
Alium spoliat, ut alium ditet.
- Hij steelt het leder en maakt er schoenen voor de armen uit.

227.
Bonis nocet, quisquis pepercit malis.
- Wie de slechten niet straft, schaadt de goeden.

228.
Altissima flumina minimo sono labuntur.

- Stille wateren gronden diep.[44]

229.

Non scholae, sed vitae discendum.

- Niet voor de school, doch voor het leven moet men leren.

230.

a) Quae non posuisti, ne tollas.

b) Quae supra nos (sunt), nihil ad nos (pertinent).

c) Tua quod nihil refert, ne cures.

d) *Tua quod nihil refert, percontari desinas.*

- Wat u niet aangaat, bekommer u er niet om.

- Wat u niet brandt, blaas daar niet op.

- Wat niet uw vak betreft, betoon daar geen kennis.

[44] Zie ook nrs. 268 en 311.

Les 24.

231.
Amicus certus in re incerta cernitur.
- Een trouwe vriend herkent men in de nood.

232.
Saepe sub sordido palliolo latet sapientia.
- Ook een slecht gewaad bedekt vaak veel verstand.

233.
Potest ex casa vir magnus exire.
- Ook uit een kleine hut kan een groot man voortkomen.

234.
Nil sine magno labore vita dedit.
- Wil men iets hebben, moet men zich ervoor inspannen.

235.
Adhuc tua messis in herba est.
- Versaag niet; uw zaak staat er nog steeds goed voor.

236.
Tu si hic sis, aliter sentias.
- Ik weet het beste waar mij de schoen knelt.

237.
Ab altero exspectes, alteri quod feceris.
- Wat gij niet wilt dat men u doet, doe dat ook een ander niet.

238.
Non ex quovis ligno fit Mercurius.
- Niet uit ieder blok kan een fraaie beeldzuil worden gemaakt.
- Wat vierkant geboren is, kan niet rond sterven.

- Niet iedereen deugt tot geleerde of kunstenaar.

239.
Sus lota redit ad volutabrum luti.
- Wanneer het varken gezwommen heeft, wentelt het zich weer in de troep.

240.
Annosa vulpes non facile capitur laqueo.
- Oude vossen zijn moeilijk te vangen.[45]

[45] Zie ook nr. 210.

Les 25.

241.
Plura ne promiseris, quam praestare queas.
- Beloof niet meer dan gij houden kunt.
- Belofte maakt schuld.[46]

242.
Aut dic silentio meliora, aut tace.
- Weet ge niets beters dan stilzwijgen, zeg dan in het geheel niets.

243.
Ars non habet osorem, nisi ignorantem.
- Slechts hij versmaadt de kunsten, die ze zelf niet begrijpt.

244.
- *Nobilis est is, qui nobilitanda facit.*
- *Nobilis est, virtus quem sua nobilitat.*
- Slechts deugd geeft de ware adel.[47]

245.
Mutato nomine fabula de te narratur.
- Men noemt anderen, en meent u daarmede.

246.
Quid juvat titulus, si deest vitulus?
- Wat helpen de titels zonder de middelen?

247.
Non qua itur, sed qua eundum est.

[46] Zie ook nr. 187.
[47] Zie ook nr. 41.

- Niet met de grote massa, doch op de rechte weg moet men gaan.

248.
Mens stulta ridet, quando ridendum est nihil.
- Slechts de dwaas lacht, waar over niets te lachen valt.

249.
Procul a Jove, procul a fulmine.
- Ver weg is goed voor het schot.

250.
Homo homini Deus, homo homini lupus.
- Een mens is vaak het heil van de ander, vaak is hij ook de kwaal van de ander.

Les 26.

251.
Alium silere quod voles, prior sile.
- Wat een ander moet verzwijgen, verzwijg zelf het eerst.

252.
Dediscit animus sero, quod didicit diu.
- Wat men eenmaal goed geleerd heeft, vergeet men zo gauw niet weer.

253.
Agentes et conscientes pari poena digni.
- De heler is zo goed als de steler.

254.
Deliberandum diu, quod statuendum est semel.
- Snelle raad brengt rouw na de daad.

255.
Ex minima scintilla maximum oritur incendium.
- Uit het kleinste vonkje kan een groot vuur ontstaan.

256.
Alterum pedem in cymba Charontis habet.
- Hij staat reeds met één voet in het graf.

257.
Stultitia est, venatum ducere invitor canes.
- Wanneer men de honden naar de jacht moet dragen, is het mislukt.

258.
Usus et experientia dominantur in artibus.

- IJver en bekwaamheid brengen het in het leren ver.

259.
Auro loquente nihil pollet quaevis oratio.
- Wie goed smeert, gaat het goed.
- Geld, dat stom is, maakt recht, wat krom is.

260.
Ire redire fides solet per omnes regiones.
- Trouwe hand gaat door het ganse land.

Les 27.

261.
Si Deus pro nobis, quis contra nos?
- Is God voor ons, wie kan tegen ons zijn?

262.
Errare humanum, sed in errore perseverare, diabolicum.
- Dwalen is menselijk, doch volharden in dwaling is duivels.[48]

263.
Pacem habe cum hominibus, bellum cum vitiis.
- Vriend van de persoon, vijand van de kwade zaak.

264.
Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur.
- Vrede onderhoudt, onvrede verteert.

265.
Oratio sine malis est avis sine alis.
- In het ongeluk gaat het gebed van harte.

266.
Comes facundus in via pro vehiculo est.
- Een onderhoudende reisgenoot is net zoveel waard als een wagen.

267.
Male cum eo agitur, qui caret invidis.
- Beter een nijder dan een medelijder.

268.
Cave tibi a cane muto et aqua silente.

[48] Zie ook nr. 5.

- Stille wateren gronden diep.[49]
- Stomme honden bijten graag.

269.
Fortuna vitrea est, quae, cum maxime splendet, frangitur.
- Geluk en glas, hoe snel breken die.

270.
Qui e nuce nucleum esse vult, frangat nucem.
- Wie het ene wil, hem moet ook het andere goed zijn.
- Zonder moeite en plaag volgt geen vreugdedag.

[49] Zie ook nrs. 228 en 311.

Les 28.

271.
- *A bove majori discit arare minor.*
- *Addiscunt juvenes, quod cecinere canes.*
- Zoals de ouden zongen, zo twitteren ook de jongen.[50]

272.
Non procul a proprio stipite poma cadunt.
- De appel valt niet ver van de stam.

273.
Naturam expellas furca, tamen usque recurret.
- Aard blijft aard.
- De kat laat de muizen niet.
- Ge kunt er nog zo op aandringen, de natuur laat zich niet dwingen.

274.
Per pisces et aves multi periere scholares.
- Vissen vangen en vogelplekken verderven menige schoolgezel.

275.
Est captu facilis turbata piscis in unda.
- In het troebele is het goed vissen.
- In het donker is het goed monkelen.

276.
Fistula dulce canit, volucrem dum deciput auceps.
- Wil de vogel in de strik, dan fluit de vogelaar het fraaist.

277.

[50] Zie ook nr. 466.

- *Felis amat piscem, sed aquas intrare recustat.*
- *Catus amat piscem, sed non vult tangere flumen.*
- De kat vreet graag de vis op, doch gaat niet graag het water in.

278.

Ante fuit vitulus, qui nunc fert cornua taurus.
- Kinderen worden ook grote mensen.[51]

279.

Alta die solo non est exstructa Corinthus.
- Rome is niet in één dag gebouwd.

280.

Urit mature, quod vult urtica manere.
- Wat een netel wil worden, brandt bij tijden.
- Wat een doorn wil worden, prikt zich reeds vroegtijdig.

---

[51] Zie ook nr. 464.

Les 29.

281.
- *Nulli per ventos assa columba venit.*
- *Non volat in buccas assa columba tuas.*
- Er vliegt niemand een gebraden duif in de mond.

282.
Parturiunt montes, nascetur ridiculis mus.
- Veel geschreeuw en niets erachter.
- Veel wind en weinig wol.

283.
Est arbuscula, non truncus, curvandus in uncum.
- Men moet de boom buigen zolang hij jong is.

284.
Luxurians asinus saltando comminuit crus.
- Als de geit[52] er zin in heeft, gaat hij op het ijs.

285.
Fortunae faber est quilibet ipse suae.
- Eenieder is de smid van zijn geluk.[53]

286.
- *Aurea ne credas, quaecunque nitescere cernis.*
- *Ne credas aurum, quidquid resplendet ut aurum.*
- Het is niet alles goud wat er blinkt.

287.
Qui jacet in plano, non habet, unde cadat.
- Wie niet hoog stijgt, valt niet hoog.

---

[52] Feitelijk gaat het hier om een ezel.
[53] Zie ook nr. 117.

288.

Ut lapsu graviore ruant, tolluntur in altum.

- Hoogmoed komt voor de val.
- Wie hoog stijgt, valt hoog.

289.

Occurunt homines, nequeunt occurrere montes.

- Berg en dal komen niet tezamen, doch de mensen wel.

290.

Si rota defuerit, tu pede carpe viam.

- Hebt ge geen wagen, ga dan te voet.

Les 30.

291.
Assideat portae non invitatus honeste.
- Ongenode gasten moeten bij de deur zitten.

292.
Post tres saepe dies vilescit piscis et hospes.
- Een driedaagse tafel en gast, worden vaak tot overlast.

293.
Nil juvat amisso claudere septa grege.
- Wanneer de koe uit de stal is, doet men die dicht.

294.
Tum tua res agitur, paries cum proximus ardet.
- Brandt het huis van de buurman af, dreigen de uwen ook de vlammen.

295.
Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdin.
- Van de regen komt men in de drup.

296.
Aedibus in propriis canis est mordacior omnis.
- Wanneer de hond thuis is, is hij altijd het bijtlustigst.

297.
Dum canis os rodit, socuim, quem diligit, odit.
- Wanneer de hond aan het bot knaagt, bijt hij ook tegen zijns gelijken.

298.
- *Dum ferrum candet, cudere quemque decet.*

- *Fronte capillata est, post est occasio calva.*
- Men moet de gelegenheid te baat nemen wanneer die zich voordoet; het ijzer smeden wanneer het heet is; de gans plukken wanneer hij veren heeft; pijpen snijden wanneer men in het riet zit.

299.

- *Morbida facta pecus totum corrumpit ovile.*
- *Unica prava ovis inficit omne pecus.*
- Een schurftig schaap steekt de ganse kudde aan.

300.

Ad secreta Poli curas extendere noli.

- Bekommer je niet om de geheimenissen van de hemel.

Les 31.

301.
Per risum multum debes cognoscere stultum.
- Aan het lachen, herkent men de nar.

302.
Ne vivas, ut edas, sed edas, ut vivere possis.
- Leef niet om te eten, doch eet om te kunnen leven.

303.
Post coenam stabis aut mille passus meabis.
- Na het eten moet ge staan, of duizend passen gaan.

304.
A studiis venter nimium distentus abhorret.
- Een volle buik studeert niet gaarne.

305.
Conditus in palea a stupido comedetur asello.
Furfure se miscens porcorum dentibus estur.
- Wie zich onder de bronstigen mengt, wordt door de zwijnen opgevreten.

306.
Ex verbis fatuos, ex aure tenemus asellum.
- De ezel kent men aan zijn oren, aan hun woorden echter dwazen.

307.
Quaerit delirus, quod non respondet Homerus.
- Een nar kan meer vragen dan tien wijzen hem kunnen antwoorden.

308.
Cum stolidis risu durum verbisque jocari.
- Met dwazen is het niet goed schertsen.

309.
Placatur donis Jupiter ipse datis.
- Wie goed slijmt, vaart wel.

310.
Qui facile credit, facile quoque fallitur idem.
- Wie licht gelooft, wordt licht bedrogen.

Les 32.

311.
- *Quo minus est murmur, plerumque est altior unda.*
- *Qua flumen placidum est, forsan latet altius unda.*
- Stille wateren gronden diep.[54]

312.
Proximus (a templo / ecclesiae) semper vult ultimus esse.
- Hoe dichter iemand bij de kerk woont, des te later komt hij er vaak binnen.

313.
Non omnes sancti, qui placant limma templi.[55]
- De kerkgangers zijn niet immer vrome lieden.

314.
Qui procul ex oculis, procul est a limine cordis.
- Wel uit de ogen, wel uit de zin.

315.
Non venit ante suos prudentia nobilis annos.
- Weten en geleerdheid komen niet voortijdig.

316.
Nulla dies abeat, quin linea ducta supersit.
- Leer en doe iedere dag iets goeds.

317.
Grammatici certant, et adhuc sub judice lis est.
- De strijd is nog onbeslist.

[54] Zie ook nrs. 228 en 268.
[55] Zie de Errata.

318.
Scribere scribendo, dicendo dicere disces.
- Oefening maakt de meester.[56]

319.
Nec tua laudabis studia, aut aliena re prendes.
- Eigen lof stinkt.[57]

320.
Multa tulit fecitque puer sudavit et alsit.
- Hij heeft als knaap uit alle macht gearbeid en verdragen.
- Wie zijn doel wil bereiken, die heeft ook bij het leren veel moeite.

[56] Zie ook nr. 24.
[57] Zie ook nr. 64.

Les 33.

321.
- *Lectio lecta placet, decies repetita placebit.*
- *Lectio lecta juvat, non repetita perit.*
- Steeds herhalen, is een hoofdzaak bij het leren.

322.
Non pudor est, nil scire; pudor; nil discere velle.
- Niets weten is geen schande, doch niets willen leren, wel.

323.
Ardua per praeceps gloria tendit iter.
- Voordat men tot eer komt, moet men lijden.[58]

324.
Arbor honoretur, cujus nos umbra tuetur.
- Men ere de boom die voor schaduw zorgt.

325.
In vestimentis non est sapientia mentis.
- Wijsheid en verstand steken niet in luxe kleding.

326.
Bis dat, qui cito dat, nil dat, qui munera tardat.
- Dubbel geeft wie spoedig geeft; niets geeft wie de gave uitstelt.

327.
Cum domino cerasum, res est mala, mandere servum.
- Met grote heren is het niet goed kersen eten.

---

[58] Zie ook nr. 90.

328.
An nescis, longas regibus esse manus?
- De hand van grote heren reikt in ver land.

329.
Gaudia principium nostri sunt saepe doloris.
- De genoegens van de groten, leiden bij de geringen vaak tot schade.
- De groten rijden hun stokpaarden over de velden van de geringen.

330.
Regis ad exemplum totus componitur orbis.
- Zoals de koning is, is de onderdaan.[59]
- Zoals de heer is, is de knecht.

[59] Feitelijk: ‘De wereld wordt gevormd naar het voorbeeld des konings.

Les 34.

331.
- *Quidquid sub terra est, in apricum proferet aetas.*
- *Sub nive quod tegitur, quum nix perit, omne videtur.*
- Alles komt aan den dag.
- Er is niets zo fijn gesponnen, of het komt uiteindelijk aan de zon.[60]
- De kruik gaat net zo lang naar de bron, tot hij barst.[61]

332.
Laudat venales, qui vult extrudere merces.
- Iedere koopman looft zijn waar.

333.
Ex minimo crescit, sed non cito fama quiescit.
- Snel komt men in een kwaad geschreeuw, en er slechts langzaam weer uit.

334.
Terrae, ad quam pergis, cape mores, quos ibi cernis.
- Richt je, op reis, naar de zeden en gebruiken van de landen.
- Landelijk, zedelijk.

335.
Saepe etiam instanti laesa repugnat ovis.
- Wanneer men op de worm trapt, kromt hij zich.[62]

336.
Somnia ne cures, nam fallunt somnia plures.
Dromen zijn dromen.

---

[60] Zie ook nr. 198.
[61] Zie ook nr. 198.
[62] Zie ook nr. 177.

337.
- *Qui struit insidias alii, sibi damna dat ipsi.*
- *In caput auctoris facinus plerumque redundat.*
- Ontrouw slaat zijn eigen heren.
- Wie een kuil graaft voor een ander, valt er tenslotte zelf in.

338.
Sed fugit, interea fugit irreparabile tempus.
- Onophoudelijk ijlt de niet terug te brengen tijd weg.

339.
Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.
- Houd iedere dag van uw leven voor de laatste.

340.
O mihi praeteritos referat si Jupiter annos!
- Och, kwamen mijn verdwenen jaren toch weer terug!

Les 35.

341.
Pollicitis dives quilibet esse potest.
- Veel beloven, is geen kunst.
- Beloven is adellijk, houden is boers.

342.
Magnus es in verbis, in factis nullus haberis.
- Veel geschreeuw en niets erachter.
- Veel wind en weinig wol.[63]

334.[64]
Coelum, non animum mutant, qui trans mare currunt.
- De dwaas wordt door reizen niet verstandiger.
- Een gans vliegt boven de zee, en komt als gans wederom terug.

344.
Foedum est, emansisse diu, vacuumque redire.
- Lang op reis zijn, en daarbij niets leren, is bespottelijk.

345.
Est foculus proprius multo pretiosior auro.
- Eigen haard is goud waard.[65]

346.
Dicere perfacile, ast opus exercere molestum.
- Spreken is gemakkelijker dan doen.

[63] Zie ook nr. 126.
[64] Lees: ‘343’.
[65] Zie ook nr. 150.

347.
Cochlea consiliis, in factis esto volucris.
- Wees langzaam bij het overleggen, snel bij het uitvoeren.

348.
- *Autumat hoc in te, quod novit perfidus in se.*
- *Qui fuit in furno, socium sibi quaerit in illo.*
- Niemand zoekt de anderen achter de kachel, tenzij hij er zelf al achter zit.

349.
Dupliciter peccat, qui se de crimine jactat.
- Wie nog met zijn fouten praalt, zondigt twee keer.

350.
Cura facit canos, quamvis homo non habet annos.
- Zorg maakt oud voor uw tijd.

Les 36.

351.
Quidquid agis, prudenter agas, et respice finem.
- Handel met wijsheid en overweeg het einde.

352.
Corrige praeteritum; praesens rege, cerne futurum.
- Verbeter het verledene, regeer het heden, kijk in de toekomst.

353.
Qui semel est malus, semper praesumitur talis.
- Wie eenmaal gestolen heeft, blijft immer een dief.
- Wie eenmaal bedrogen heeft, vertrouwt men niet gemakkelijk meer.

354.
Audit carnificem, nolens audire parentes.
- Kinderen die hun ouders niet gehoorzamen, vallen tenslotte in handen van de beul.

355.
Incipe, dimidium, qui bene coepit, habet.
- Goed begonnen, is half gewonnen.

356.
Audendum est, fortes adjuvat ipse Deus.
- Fris gewaagd, is half gewonnen.[66]

357.
Omnia conando docilis sollertia vincit.
- Lust en liefde voor één ding, maken iedere moeite gering.[67]

[66] Zie ook nr. 509.
[67] Zie ook nr. 17.

358.
- *Mel nimium saturo muri censetur amarum.*
- *Mussatur insipidam dijudicat esse farinam.*
- Is de muis vol, dan smaakt hem het meel bitter.

359.
Noscitur ex socio, qui non cognoscitur ex se.
- Men kan een mens aan zijn gezelschap leren kennen.
- Gelijk en gelijk gaan gaarne samen.[68]

360.
Ex cantu et plumis volucris dignoscitur omnis.
- Aan het gezang en gevederte herkent men de vogel.

---

[68] Zie ook nrs. 62 en 184.

Les 37.

361.
Pelle sub agnina latitat mens saepe lupina.
- Dikwijls steekt een wolf in schaapskleren.
- Honing in de mond, gal in het hart.

362.
Fide, sed ante vide, cui sit habenda fides.
- Vertrouw, schouw, wie?[69]

363.
Improba corrumpunt sanctos consortia mores.
- Slecht gezelschap bederft de goede zeden.

364.
- *Ulula cum lupis, cum quibus esse cupis.*
- *Consonus esto lupis, cum quibus esse cupis.*
- Wanneer men onder wolven is, moet men meehuilen.

365.
Cornix cornici nunquam confodit ocellum.
- Geen enkele kraai pikt de anderen de ogen uit.[70]
- De ene schalk helpt de andere verder.[71]

366.
Dat veniam corvis, vexat censura columbas.
- Kleine dieven hangt men op, grote laat men lopen.[72]

---

[69] Zie ook nrs. 134 en 448.
[70] Zie ook nr. 136.
[71] Zie ook nr. 136.
[72] Zie ook nr. 417.

367.
- *Si culpare velis, culpabilis esse cavebis.*
- *Quae culpare soles, ea tu ne feceris ipse.*
- Wat gij anderen verwijt, moogt ge niet zelf doen.

368.
Unicuique dedit vitium natura ereato.
- Ieder mens heeft zijn fouten.

369.
Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.
- Bid om een gezonde ziel in een gezond lichaam.

370.
Nitimur in vetitum semper cupimusque negata.
- Naar het verbodene streven wij steeds en wij verlangen het ontzegde.

Les 38.

371.
Cujus edis panes, illius et aspice nutum.
- Wiens brood ik eet, diens lied ik zing.

372.
Nulla pusilla domus, quae multos captat amicos.
- Er gaan veel geduldige schapen in een stal.

373.
Perfer perpetienda, parit patientia palmam.
- Lijd; na leed volgt vreugde.[73]

374.
Non habet in manibus ventos, qui navigat aequor.
- Wie ter zee is, heeft de winden niet in zijn macht.

375.
- *Semel emissum volat irrevocabile verbum.*
- *Dicta semel nullum patiuntur jure recursum.*
- Een gesproken woord kan niet ongesproken worden gemaakt.[74]

376.
Ex lingua stulta veniunt incommoda multa.
- Dwaas geklets brengt veel onheil.

377.
Qui bene vult fari, debet bene praemeditari.
- Wie passend wil spreken, moet zich van tevoren goed bedenken.

---

[73] Zie ook nr. 72.
[74] Zie ook nr. 152.

378.
Quis, quae vult, dicit, quae non vult, audiet ille.
- Wie spreekt wat hij wil, moet horen wat hij niet wil.

379.
a) Accidit in puncto, quod non speratur in anno.
b) Praestat saepe dies, annus quod ferre recusat.
c) Grata superveniet, quae non sperabitur hora.
- Onverhoopt komt vaak.
- Ogenblikkelijk doet zich vaak voor, wat men jaren vergeefs heeft gehoopt.

380.
Enecat ingentem vipera parva hoven.
- Het komt niet slechts op sterkte aan; een zwakkeling kan dikwijls ook veel.

Les 39.

381.
Quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam.
- Eenieder houdt het zijne voor het fraaiste.

382.
Elue pelliceam, nec aqua tamen imbue plano.
- Was mij de pels en maak mij niet nat.

383.
De male quaesitis non gaudet tertius haeres.
- Onterecht goed komt zelden op de derde erfgenaam.

384.
- *Frons aperit, quidquid dissimulare cupis.*
- *Te prodet facies, turpia cum facies.*
- Het aangezicht verraadt de daad.

385.
Felix quem faciunt aliena pericula cautum.
- Wel hem, die door andermans schade wijs wordt.

386.
Nudus in hanc veni terram, nudusque redibo.
- Naakt ben ik op deze wereld gekomen, naakt zal ik van hem weggaan.

387.
Caseus et panis sunt optima fercula sanis.
- Om bij gezondheid de honger te stillen, heeft men niet veel nodig.

388.
Dum satur est venter, gaudet caput inde libenter.
- Wanneer men volgegeten is, is men ook vrolijk.

389.
Absint a mensa contentio, murmur et ira.
- Ver van de tafel moeten twist, strijd en gelispel zijn.

390.
Tempora mutantur, nos et mutamur in illis.
- De tijden en de mensen veranderen.

Les 40.

391.
Non est in medico, semper relevetur ut aeger.
- Geen enkele arts kan alle ziekten genezen.

392.
Contra vim mortis non est medicamen in hortis.
- Tegen de dood is geen kruid gewassen.
- Op geen enkel moment is tegen de dood een kruid in de tuin gegroeid.

393.
- *Longius aut propius mors sua quemque manet.*
- *Aut sumus, aut fuimus, vel possumus esse quod hic est.*
- Heden aan mij, morgen aan u.

394.
Parvum servabis, donec majora parabis.
- Wie de penning niet spaart, komt niet toe aan een daalder.

395.
Ditat, sanctificat, sanat quoque surgere mane.
- Morgenstond heeft goud in de mond.[75]

396.
Mus miser est, antro qui tantum clauditur uno.
- Diegene heeft het slecht te verduren, die zich niet op allerlei wijzen behelpen kan.

397.
Artem scruteris, quamvis opulentus haberis.
- Kunst en bekwaamheid behoeden voor behoeftigheid.

[75] Zie ook nr. 15.

398.
Quod reticere voles alios, prior ipse soleto.
- Wat gij wilt dat anderen verzwijgen, verzwijg het zelf eerst.

399.
Est quodvis studium, demta pietate, venenum.
- Studeren zonder godsvrucht brengt vergif.

400.
Nulla salus bello, pacem deposcimus omnes.
- Oorlogen brengen ons geen heil. Daarom blijve vrede ons deel.

Les 41.

401.
Melius est, regredi, quam male coepta sequi.
- Het is beter halverwege om te keren, dan slecht voort te gaan.

402.
Non cito descrecit mala planta, sed usque virescit.
- Onkruid vergaat niet.

403.
- *Consule vir, fac vota senex, juvenisque labora.*
- *Vota senum, consulta virorum, facta juventae.*
- De daad der jongeren, de raad der ouderen, het gebed der ouden, staan goed in het geheel.

404.
Scire volunt omnes, studiis incumbere pauoi.
- Iedereen zou wel geleerd willen zijn, doch weinigen studeren met ijver.

405.
Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.
- Niemand is met zijn lot tevreden.[76]

406.
Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.
- Men moet de goede wil voor de daad aannemen.

407.
Fallitur augurio spes bona saepe suo.
- Hopen en verwachten, maken velen tot narren.

[76] Zie ook nr. 149.

408.
A solis occasu, non ab ortu describe diem.
Vespere fiet crebro, qui risit mane sereno.
- Pas in de avond moet men de dag loven.
- Het kan voor de avond gemakkelijk anders worden, dan het op de vroege ochtend was.

409.
Cui fortuna favet, sponsa petita manet.
- Wie het geluk heeft, brengt de bruid naar huis.

410.
Scindo corrigias ex pelle tua mihi largas.
- Uit andermans huid is het goed riemen snijden.

Les 42.

411.
Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.
- Zoveel hoofden, zoveel zinnen.

412.
Visus certificat plus, quam vox docta loquentis.
- Wat de ogen zien, gelooft het hart.

413.
Turpius ejicitur, quam non admittitur, hospes.
- Het is gruwelijker iemand niet als gastvriend op te nemen, dan hem naar buiten te gooien.

414.
Spes confisa Deo nunquam confusa recedit.
- Wie God vertrouwt, heeft goed gebouwd.

415.
Fide Deo soli, mundo diffide tibique.
- Vertrouw slechts op God; wantrouw de wereld en uzelve.

416.
Litera scripta manet, litera dicta perit.
- Zwart op wit geeft goed bewijs; doch slechts gesproken, wordt zeer vaak gebroken.

417.
Irretit muscas, transmittit aranea vespas.
- Kleine dieven hangt men op, grote laat men lopen.[77]

---

[77] Zie ook nr. 366.

418.
Rusticus inflatur nimium si saepe rogatur.
- Vraagt men de boer, dan zwelt zijn buik op.

419.
Quid juvat adspectus, si non conceditur usus?
- Wat helpt de aanblik zonder genot?

420.
Gratius ex ipso fonte bibuntur aquae.
- Uit de bron smaakt de dronk het beste.
- Men moet voor de ware smid gaan.

Les 43.

421.
Latrantem stomachum bene lenit cum sale panis.
- Voor een hongerige maag zijn ook zout en brood genoeg.

422.
Septem horas dormisse sat est juvenique senique.
- Een zevenurige slaap is genoeg voor de jongeling en de grijsaard.

423.
Porta patens esto, nulli claudatur honesto.
- De eerlijke man moet overal vrije toegang hebben.

424.
Perfer et obdura; dolor hic tibi proderit olim.
- Houd geduldig uit; het geschiedt voor uw eigen heil.

425.
Dulcia non meminit, qui non gustavit amara.
- Eerst in kwade dagen leert men de goede echt naar waarde schatten.

426.
Pluribus intentus minor est ad singula sensus.
- Wie op te veel dingen let, ziet menig enkel ding over het hoofd.
- De oude overal en nergens.[78]
- In alles iets, in de hoofdzaak niets.

427.
Solamen miserum, socios habuisse malorum.

[78] Zie ook nr. 194.

- Het is een slechte troost voor mij, wanneer anderen het even slecht vergaat als mijzelf.

428.

Si tibi parva est res, est tibi magna quies.

- Heeft men de koeien niet, dan heeft men de moeite niet.
- Bij geringe have en goed blijven rust en vrolijke moed.

429.

Mergitur interdum, sed non submergitur uter.

- God laat soms onder zinken, en toch niet geheel verdrinken.

430.

Irus et est subito, qui modo Croesus erat.

- Uit een rijke wordt vaak plotseling een bedelaar.

Les 44.

431.
- Leerlingen = rijkdom.
Mens pia, mens hilaris, studiosaque et artis amatrix:
Hae sunt divitiae, quas studiosus habet.

432.
- Gouden regel.
Dic sine fine preces, vacuam duc crimine vitam,
Fac sapienter opus, fer patienter onus.

433.
- Goed gebeden, is half gestudeerd.
Si cum profectu vis discere, disce precari;
Dimidium studii rite precatus habet.

434.
- Alles van God.
Omnia contingunt nobis bonitate superna;
A Domino, quidquid possidit, omnes habet.

435.
Er is één God.[79]
Qui negat, esse Deum, spectet modo sidera coeli:
Sidera qui spectat, non negat, esse Deum.

436.
Christus, uw begeleider.
Si tibi Christus adest, tibi fiet aranea murus;
Si tibi Christus abest, tibi murus aranea fiet.

---

[79] Feitelijk: ‘Wie ontkent dat er een God is, kijke slechts naar de sterren. Wie naar de sterren kijkt, ontkent niet dat er een God is’.

437.
Christus, uw beschermer.
Terra fremat, regna alta crepent, ruat orbis et orcus:
Cui comes est Christus, nulla ruina nocet.

438.
Doe uw plicht en verlaat u op God.
Fac tua, quae tua sunt, quae functio justa requirit;
Commendes uni caetera cuncta Deo.

439.
- Dankbaarheid is een grote plicht.
Nemo Deo carisque parentibus atque magistris.
Praemia pro meritis digna referre potest.

440.
- Niets zonder moeite en inspanning.
Assiduos Deus ipse juvat, verum odit inertes,
Et sua dat nullis absque labore bona.

Les 45.

441.
- Werk zolang het dag is.
Dum vires annique sinunt, tolerate labores;
Jam veniet tacito curva senecta pede.

442.
- Doe je plicht en schuw dan niemand.
Tu, quod jura petunt, facias pietatis amore;
Nec metuas quemquam, quisquis obesse velit.

443.
- Leer wanneer ge tijd en gelegenheid daartoe hebt.
Dum datur, o pueri, discendi copia vobis,
Discite; non semper copia talis erit.

444.
- Wat men in de jeugd leert, blijft in de ouderdom.
Altera natura est habitus; quam junior artem
Perdiscas, tollet nulla senecta tibi.

445.
- Hoe bereidt men zich een fraaie ouderdom?
- *Cur tibi tam levis est, cur tam jucunda senectus?*
- *Libera quod vitiis tota juventa fuit.*

446.
- Gedenk de komende ouderdom.
Venturae memores jam nunc estote senectae:
Sic nullum vobis tempus abibit iners.

447.
- Gouden regel.

Multa audi, dic pauca, tace abdita; disce minori
Parcere, majori cedere, ferre parem.

448.
- Vertrouw, schouw, wie?[80]
Cui fidas, videas, non cuivis fidere tutum;
Multa sub ignoto corde venena latent.

449.
- De leugenaar gelooft niemand.
Credit mendaci, quamvis per numina juret,
Nullus, et illius pondere verba cadent.

450.
- Kwaad en goed vindt men naast elkander.
Terra salutares herbas, eademque nocentes
Nutrit; et urticae proxima saepe rosa est.

---

[80] Zie ook nrs. 134 en 362.

Les 46.

451.
- Studeer met aanhoudende ijver.
Gutta cavat lapidem[81]*, non vi, sed saepe cadendo;*
Sic homo fit doctus, non vi, sed saepe legendo.

452.
- Leer steeds meer.
Adde parvum parvo, quam plurima confer in unum;
Ex parvo tandem magnus acervus erit.

453.
- Wat Hansje niet leert, leert Hansje nimmermeer.
Hansellus quidquid teneris non discit in annis,
Hans nunquam discet, semper ineptus erit.

454.
- Benut uw jeugd met wijsheid.
At tu dum primi floret tibi temporis aetas,
Utere; non tardo labitur illa pede.

455.
Utendum est aetate; cito pede labitur aetas;
Nec bona tam sequitur, quam bona prima fuit.[82]

456.
Vidi jam juvenem, premeret, quem serior aetas,
Moerentem stultos praeteriisse dies.[83]

---

[81] Feitelijk: ‘druppelen holt de steen’.
[82] Geen vertaling door de auteur. Lees: ‘De tijd moet goed benut worden, want de tijd vervliegt snel. Er zal niets goeds volgen op wat reeds goed was’. Ovidius, Ars Amatoria, Boek III, regels 65-66.

457.
- De jeugd ijlt snel voort.
Labitur occulte fallitque volatilis aetas;
Ut celer admissis labitur amnis aquis.

458.
- Benut het heden.
Utere temporibus praesentibus, utere rebus;
Tempus erit, nullum quum tibi tempus erit.

459.
- Geleerdheid wordt niet door ledigheid verworven.
Non jacet in molli veneranda scientia lecto;
Ipsa sed assiduo parta labore venit.

460.
- Hoe kan een leerling meesterschap bereiken?
Multa rogare, rogata tenere, retenta docere:
Haec tria discipulum faciunt superare magistrum.

[83] Idem. Lees: ‘Ik heb een jongeling oud zien worden; zijn aarzelende wegen bewenend’. Albius Tibullus, Elegiae, B. IV, regels 33-34.

Les 47.

461.
- Wie pek aanvat, bezoedelt zich.
Hoc scio pro certo, quod, si cum stercore certo,
Vinco, seu vincor, semper ego maculor.

462.
- Landelijk, zedelijk.[84]
Si fueris Romae, Romano vivito more;
Si fueris, alibi, vivito sicut ibi.

463.
- Eenieder spreekt graag over zijn handwerk.
Navita de ventis, de tauris narrat arator;
Enumerat miles vulnera, pastor oves.

464.
- Kinderen worden ook grote mensen.[85]
De nuce fit corylus, de glande fit ardua quercus,
Ex parvo puero saepe peritus homo.

465.
Quem taurum metuis, vitulum mulcere solebas;
Sub qua nunc recubas arbore, virga fuit.[86]

466.
- Zoals de ouden zongen, zo twitteren ook de jongen.[87]

---

[84] Zie ook nr. 91.
[85] Zie ook nr. 278.
[86] Geen vertaling door de auteur. Lees respectievelijk: ‘De stier die gij vreest, placht ge als kind te aaien’, en ‘Waar gij thans onder slaapt, was ooit een twijg’. Ovidius, Ars Amatoria, Boek II, regels 339-344.
[87] Zie ook nr. 271.

Saepe patris mores imitatur filius infans;
Qualis erat mater, filia talis erat.

467.
- Een ezel blijft altijd ezel.
Parisios bipedem si quis transmittat asellum;
Si fuit hic asinus, non ibi fiet equus.

468.
- Verontschuldiging na verontschuldiging.
Si Nisi non esset, perfectus quilibet esset;
Sed non sunt visi, qui caruere Nisi.

469.
- Ook een geringe vermag dikwijls veel.
Parva necat morsu spatiosum vipera taurum;
A cane non magno saepe tenetur aper.

470.
- Wie op twee hazen tegelijk jaagt, vangt er gewoonlijk geen.
Qui binos lepores una sectabitur hora,
Non uno saltem, sed saepe carebit utroque.

Les 48.

471.
- Eigen haard is goud waard.
Non bene pro toto libertas venditur auro;
Alterius non sit, qui suus esse potest.

472.
- De middenstand is het onaangenaamste.
Summus ut esse nego, sic ultimus esse recuso;
Sim medius; mediis gratia major inest.

473.
- Op strijd volgen slechts zege en kroon.
Certandum est; nulli veniunt sine Marte triumphi;
Non, nisi certanti, laeta corona datur.

474.
- Schoonheid is vergankelijk.
Forma donum fragile est; quantumque accedit ad annos,
Fit minor et spatio carpitur ipsa suo.

475.
- Schoonheid der ziel gaat boven de schoonheid van het lichaam.
Si mihi difficilis formam natura negavit;
Ingenio formae damna rependo meae.

476.
- Grijp in uw eigen hart.
Crimina qui cernunt aliorum, nec sua cernunt:
Hi sapiunt aliis, desipiuntque sibi.

477.
- Zichzelf overwinnen, is de grootste oorlog.
Ardua res, vicisse alios; victoria major
Est, animi fluctus composuisse suos.

478.
- God deelt zijn gaven op velerlei wijzen uit.
Non cunctis dat cuncta Deus, formosus ut idem[88]
Sit simul et sapiens et summa laude dissertus.

479.
- Wisselend bezit.
Hic habet, ille habuit, rem tertius ardet habere:
In tribus his curis volvitur omnis homo.

480.
- Verhef je boven het vergankelijke.
- *Cum tumulum cernis, cur non mortalia spernis?*
- *Tali namque domo clauditur omnis homo.*

[88] Vermoedelijk moet hier een punt worden gelezen.

Les 49.

481.
- De beste leraar.
Voce docens, vitaque docens, nae bis docet ille,
Qui facienda docet, quique docenda facit.

482.
- Het beste gebed.
Ut tua pertingat, penetretque precatio coelum,
Corde sit ex puro; sit brevis atque frequens.

483.
- Wanneer ik zou wensen wat ik zou moeten, dan verkreeg ik wat ik wilde.
Vota piis quoniam mea sunt contraria fatis,
Fata meis etiam video contraria votis.

484.
- Alles komt aan den dag.
Vive pie semper, frustra peccata teguntur;
Nullus in his terris est sine teste locus.

485.
Actum saepe latet, cum res sine teste geruntur;
At mens indico proditur ipsa suo.[89]

486.
- Bewijs tevredenheid.
Esto, quod es; quod sunt alii, sine quemlibet esse;
Quod nones, nolis; quod potes esse, velis.

---

[89] Geen vertaling door de auteur. Lees: ‘Het gedane blijft vaak verborgen, en de kwestie wordt zonder getuige gedragen. Doch aan het brein onthult het zich en maakt het zichzelf duidelijk’.

487.
- Bewijs uithoudend geduld.
Perfer et obdura, dolor hic tibi proderit olim;
Saepe tulit lassis succus amarus opem.

488.
- Bewijs Godsvertrouwen.
Vidi ego jactatos vario discrimine justos;
At vidi nullum deseruisse Deum.

489.
- Morgen! Morgen! Laat het niet heden zijn!
Cras, inquis, faciam, concessaque labitur hora;
Fac hodie! fugit haec non reditura dies.

490.
- Hebt ge beroemde ouders, volg hen dan na.
Dedecus est natis, claros habuisse parentes,
Ni studeant, illis moribus esse pares.

Les 50.

491.
Grote heren lijken vaak op het weer.
Ridenti domino et coelo non crede sereno,
Nam facili causa dominus mutatur et aura.

492.
Verzwijg toevertrouwde geheimenissen.
Exigua est virtus, praestare silentia rebus;
At contra gravis est culpa, tacenda loqui.

493.
De trouwe vriend.
Millibus ex multus unus vix fidus amicus;
Hic albo corvo rarior esse solet.

494.
Donec eris felix, multos numerabis amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris.[90]

495.
\- De zijderups.
Arte mea pereo, tumulum mihi fabricor ipse;
Fila mei fati duco, necemque neo.

496.
\- De dood.
Mors quid sit, rogitas? si scirem, mortuus essem;
Ad me, cum fuero mortuus, ergo veni.

[90] Geen vertaling door de auteur. Lees respectievelijk: ‘Zolang je geluk hebt, zul je vele vrienden hebben’, en ‘Wanneer bewolkte tijden komen, zul je alleen zijn.’ Ovidius, Tristia, Boek I, H. 9, regels 5-6.

497.
- Serieuze wil vermag veel.
Vis bonus esse? velis tantum, fiesque volendo;
Is tibi posse dabit, qui tibi velle dedit.

498.
- Een gebrand kind vreest vuur.[91]
Qui semel est laesus fallaci piscis ab hamo,
Omnibus unca cibis aera subesse putat.

499.
- Eenieder verheugt zich in zijns gelijke.
Rusticus agricolam, miles fera bella gerentem,
Rectorem dubiae navita puppis amat.

500.
- Lof is een machtige aansporing.
Excitat auditor studium, laudataque virtus
Crescit, et immensum glorai calcar habet.

[91] Zie ook nr. 70.

Les 51.

501.
- Wie iets kan, die houdt men voor waardevol.
- *Disce libens; quid dulcius est, quam discere multa?*
- *Discentem comitantur opes, comitantur honores.*

502.
- IJverig leren, brengt groot nut.
Principio sudii radix inamoena videtur,
Sed profert dulces parvo post tempore fructus.

503.
- Niemand is met zijn stand tevreden.
Dat Galenus opes, dat Justinianus honores;
At nos Grammatici turba misella sumus.

504.
- Wanneer de boer niet moet, regent het niet hand en niet voet.
Rustica gens est optima flens, sed pessima ridens;
Ungentem pungit, pungentem rusticus ungit.

505.
- Verscheidenheid der uitvaarten.
Cum moritur dives, concurrunt undique cives;
Cum moritur pauper, vix advenit unus et alter.

506.
- Beter weinig met liefde, dan veel met gekijf en strijd.
Cum dat oluscula mensa minuscula pace quieta,
Ne pete grandia, lautaque prandia lite repleta.

507.
- Wat gij heden doen kunt, verschuif het niet naar morgen.

Et propera, nec te venturas differ in horas,
Qui non est hodie, cras minus aptus erit.

508.
- Geld gaat boven alles.
Ingenium quondam fuerat pretiosius auro;
Nunc est barbaries grandis, habere hihil.

509.
- Fris gewaagd, is half gewonnen.[92]
Incipe, dimidium facti est, coepisse; supersit
Dimidium: rursum hoc incipe, et efficies.

510.
- De roep.
Fama malum, quo non aliud velocius ullum,
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.

[92] Zie ook nr. 356.

Les 52.

511.
Vare fari rebare scio fabare nescio.[93]

512.
Pater mea in silvam filium tuum lupus est.[94]

513.
Nate mea Romam ne mea nata ego suam.[95]

514.
Si tibi non est aes miser es et pinguia non es.[96]

515.
Qui patrem suum necat et carnem pauperibus dat, non peccat.[97]

516.
Tu canis es canis et de canis cane Decane;
De cane non cano, cane Decane, cane![98]

---

[93] Geen vertaling door de auteur. Lees: ‘Gij meende te spreken tot een wetende, doch sprak tot een onwetende’.
[94] Geen vertaling door de auteur. Lees: ‘Mijn vader is in het bos uw zoon een wolf’.
[95] Geen vertaling door de auteur. Lees: ‘Mijn zoon, ga naar Rome, opdat ik mij niet aan mijn dochter bind’. Of: ‘(...) mijn dochter niet spint’. Onduidelijk.
[96] Geen vertaling door de auteur. Lees: ‘Als je geen geld hebt, ben je niet op je gemak’. ‘Pinguia’ heeft vele betekenissen.
[97] Geen vertaling door de auteur. Lees: ‘Wie zijn vader doodt en het vlees aan de armen geeft, zondigt niet’.
[98] Geen vertaling door de auteur. Het betreft een curieuze uitspraak, waarvan diverse vormen circuleren en een discussie vormen op Latijnse forums. Onder andere wordt als vertaling van een zo’n vorm

517.

Si qua sede sedes, et ea est tibi commoda sedes:
Illa sede sede, nec ab illa sede recede.[99]

518.

- Paardenloop.
(Virgilius)
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
- Walmend verstampt het geld in viertakt de hoefslag.

519.

- Kikkergekwaak.
(Ovidius)
Quamvis sint sub aqua, sub aqua maledicere tentant[100].
- Ook al bedekt de vloed ze, ook schimpscheuten bedekken hen krachtig.

520.

- Vrouwengeklets.
(Taubmann)
- *Quando conveniunt Catharina, Regina, Sibylla,*
Garrire incipiunt et ab hoc et ab hac et ab illa.
- *Quando conveniunt ancilla*[101]*, Sybilla Camilla,*
Sermonem faciunt et ab hoc et ab hac et ab illa.
- Komen bij de bron tezamen Sibylle, Camille, Petrille:
hoor! daar begint het gesnater: Wie was het? En hoe dan? En waar dan?

---

gegeven: 'Zingt gij, o witharige oude man? Doch zing alstublieft niet, o witharige oude man, over uw hond. Zing over uw hoge leeftijd.'

[99] Geen vertaling door de auteur. Lees: 'Als ge op de stoel zit, is het voor u ook een comfortabele stoel. Zit ge daar, sta dan niet van die stoel op'.

[100] Lees: 'temptant'.

[101] 'dienstmeisje'.

Vele spreekwoorden presenteren zich als kinderen der waarheid, en hebben toch de leugen als moeder. Vertrouw ze niet eerder dan nadat ge ze zorgvuldig hebt onderzocht![102]

[102] Deze uitspraak stond tussen aanhalingstekens, doch een bron was niet gegeven.